

O nekim aspektima razvitka odnosa Komunističke partije Hrvatske prema nacionalnom pitanju od 1937 — 1941

1. Premda razvitak odnosa Komunističke partije Hrvatske prema nacionalnom pitanju u razdoblju od 1937. do 1941, tj. od njena osnutka do sloma Kraljevine Jugoslavije, treba, među ostalim, razumijevati i kao novu etapu u politici KPJ prema hrvatskom pitanju, ipak konstatacijom te činjenice još uvijek nije u cjelini sadržajno i vremenski određena problematika o kojoj je riječ.¹ Budući da je hrvatsko pitanje bilo samo dio nacionalnog pitanja u monarhističkoj Jugoslaviji, te ga zbog toga treba isključivo razmatrati u tom okviru, osnivanje KP Hrvatske označavalo je pristup stvaranju one potrebne podloge na kojoj se jedino moglo izgrađivati ispravan odnos prema tom pitanju u samoj političkoj praksi. A upravo je to bila os čitava problema, jer novoosnovana nacionalna partija nije imala zadaću da rješava nekadašnje akutne teoretsko-programatske sporove, koji su bili konačno prebrođeni s rješenjem dileme da Jugoslaviju ne treba razbijati na niz zasebnih republika, nego da se treba boriti za federativnu zajednicu ravnopravnih naroda (1936).² KP Hrvatske naslijedila je u tom pogledu jasan nacionalni program, ali u isto vrijeme i teško breme određenih praktično-političkih stavova i ocjena koje je po svom karakteru bilo toliko upečatljivo da ga se nije moglo tako lako osloboditi. Osnovni problem bio je dakle u pronalaženju ispravnih oblika političke taktike u pogledu nacionalnog pitanja, koji bi ujedno bili i potvrda uspješne izgradnje one političke linije određene dolaskom dijela rukovodstva KPJ u zemlju na čelu s J. Brozom Titom potkraj 1936, a koja je označavala kurs izgradnje Partije modernog tipa. Stvaranje, prema tome, takve Komunističke par-

¹ Budući da historijski razvitak Komunističke partije Hrvatske u razdoblju od 1937—1941 nije bio predmet znatnijeg interesa u našoj historiografiji, shvatljivo je da i odnos prema nacionalnom pitanju, kao jednoj od najznačajnijih komponenata tog razvoja također nije pobuđivao veću pažnju. Zbog toga se tek u sklopu cjelovitih pregleda povijesti SKJ (Priručnik za istoriju Saveza komunista Jugoslavije. Beograd 1957; Č. Đurđević, Komunistička partija Jugoslavije 1937—1941. Beograd 1950; Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije. Beograd 1963, glava IV i V. P. Morača, Istorija Saveza komunista Jugoslavije — kratak pregled. Beograd 1966 ili nekih specijalnih radova (M. Trbojević, Neki momenti iz borbe i razvoja KPH u okviru KPJ. Historijski pregled. 1957, br. 4, 269—279; R. Čolaković, Borba Komunističke partije Jugoslavije za rješenje nacionalnog pitanja. Izabrani govori i članci, I, Sarajevo 1960, 302—303) može naići na određene momente iz okvira problematike o kojoj je ovdje riječ.

Od političkih ocjena treba posebno istaći referat J. Broza Tita na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ (Komunist, 1946, br. 1, 57—95) i Politički izvještaj V. Bakarića na Drugom kongresu KPH (Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske, Zagreb 1949, 35—39).

² Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, tom II. Beograd 1950, 399.

tije, koja će se svojom širinom otvoriti prema rješavanju svih vitalnih problema društva, ovisilo je s druge strane upravo o uspješnoj realizaciji i shvaćanju niza bitnih pitanja, koja je Partija postavila da bi se mogla razviti u političku snagu s osloncem u širokoj društveno-političkoj osnovici. Nacionalno pitanje, kao jedan od tih problema, bilo je svakako među najaktuelnijima i najsloženijima u pogledu njegova tretmana u Hrvatskoj.

U Hrvatskoj je naime problem praktično-političkih odnosa Komunističke partije prema nacionalnom pitanju bio u prvom redu vezan za probleme odnosa prema Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS), koja je sebe predstavljala kao jedinog pravog nosioca borbe za rješenje hrvatskog pitanja, što je niz godina doista i uspijevala nalazeći se na čelu tzv. hrvatskog nacionalnog pokreta. Taj problem je po svom sadržaju i karakteru neobično složen jer se u njemu isprepliće nekoliko veoma utjecajnih i važnih komponenata, koje su, svaka na svoj način, igrale određenu ulogu, bilo samostalno bilo povezano.

Namjera je ovih redaka da se uočavanjem nekoliko osnovnih pitanja u tom okviru, unese nešto više svjetla u promatranje i ocjenu spomenute problematike.

2. Osnivanje Komunističke partije Hrvatske u okviru Komunističke partije Jugoslavije prvi je problem koji se neposredno nameće u pristupu analizi razvoja odnosa novoosnovane partije prema nacionalnom pitanju. On se ne ogleda samo u potrebi ocjene karaktera ideje, odnosno odluke, o osnivanju KP Hrvatske kao određene historijske činjenice, nego također i u neophodnosti da se uoči pravo značenje njene realizacije.

Premda se odluka Četvrte zemaljske konferencije KPJ, decembra 1934, o potrebi što hitnijeg osnivanja Komunističke partije Hrvatske (i KP Slovenije),³ s pravom tumači kao novi značajan momenat u razvoju stavova Partije prema nacionalnom pitanju, ipak treba istaći da u tome nije cijela istina. U historiografskim i drugim ocjenama ne ide se međutim znatno dalje od te ocjene, iako su uočljivi problemi koje ona u vezi s tim nameće. U objašnjavanju toga problema treba naime poći od činjenice da KPJ u vrijeme Četvrte zemaljske konferencije još uvijek nije konačno izgradila svoj ispravan stav prema nacionalnom pitanju, tj. da je još uvijek perspektivu nacionalnog razvitka gledala u neophodnosti razbijanja monarhističke Jugoslavije, kao državno-političke tvorevine koja ne omogućava slobodan razvitak pojedinih naroda i ravnopravne međunacionalne odnose. Prema tome, spomenuta odluka Konferencije o osnivanju KP Hrvatske (i KP Slovenije) ne može se isključivo ocjenjivati kao korak dalje u tom okviru, nego u prvom redu kao korak dalje u procesu reorganizacije KPJ u takvu društveno-političku snagu koja će, uvođenjem novih oblika rada, omogućiti sebi perspektivu prerastanja u sve prisutniji i odlučujući politički faktor. U tom smislu je u stvari i precizirana odluka Konferencije kao jedna u nizu brojnih zadataka koje je ona postavila pred svoje partijske redove. Ona naime polaže osnovno težište na dva neophodna zadatka koji obrazlažu potrebu osnivanja KP Hrvatske (i KP Slovenije): stvaranja nacionalne partije kao snage pomoću koje će se s jedne strane slabiti premoćni utjecaj nacionalističkih snaga u Hrvatskoj, a s druge, omogućiti uvjete uspješnijeg odgoja i izgrađivanja nacionalnog partijskog kadra, koji jedini može da bude nosilac nove politike Partije u Hrvatskoj (u Sloveniji).

³ Isto, 230—231.

Treba istaći da je u procesu realizacije odluke Četvrte zemaljske konferencije, koji je imao svojih objektivnih i subjektivnih obilježja, potreba osnivanja KP Hrvatske primala postepeno karakter jedinog realnog cilja za kojim se težilo. To ujedno znači da ona nije odmah od samog početka bila a limine jedinstveno shvaćena u partijskim redovima u Hrvatskoj kao najuspješniji put u daljem razvoju, nego je jednim dijelom podvrgnuta i takvoj načelnoj kritici, koju je trebalo suzbijati nalaženjem pravih objašnjenja.⁴ A upravo ta objašnjenja nije još uvijek u odgovarajućoj mjeri pružala Četvrta zemaljska konferencija, pa je trebalo ulagati dalje napore u raščišćavanju tog čvornog pitanja. Na tom pravcu je bez sumnje Splitski plenum, juna 1935, učinio odlučan korak naprijed i pomogao da se odluka o stvaranju KP Hrvatske konačno shvati kao životna potreba. Plenum je naime težište u analizi ovog problema postavio u znatno šire relacije, što je dakako bilo povezano i s prvim znakom izgrađivanja konačnog stava KP prema nacionalnom pitanju. Tom prilikom je naime prvi put, iako ni tada još odlučno, istaknuta ideja očuvanja Jugoslavije kao višenacionalne zajednice, koja može tek kao takva pretendirati na osiguranje nacionalnog razvitka svojih naroda i njihove obrane od prijeteće opasnosti rastućeg imperijalizma u svijetu. Upravo je i pitanje stvaranja KP Hrvatske (i KP Slovenije) dobilo u analizama Plenuma u prvom redu ocjenu važnog koraka u daljoj nacionalnoj politici Partije, a ne samo u organizacionom smislu.⁵ Nakon ovog prijelomnog momenta, odluka o što hitnijem osnivanju KP Hrvatske dobiva svoju sigurnu potporu, te dalju nemogućnost da se ona konačno realizira treba nalaziti gotovo isključivo u objektivnim preprekama, od kojih svakako najveću čine partijske provale 1936—1937, koje su obuhvatile preko polovice partijskog članstva u Hrvatskoj te sve važnije pokrajinske rukovodeće organe.⁶

Splitski plenum pridaje »ogromnu političku važnost« pitanju osnivanja KP Hrvatske postavljajući ga u široki okvir razmatranja ostalih veoma bitnih problema daljeg razvoja KPJ, prvenstveno na liniji strategije i taktike stvaranja širokog pokreta Narodne fronte, kojemu su tom prilikom udareni pravi temelji.⁷ Upravo na toj liniji KP Hrvatske treba da bude ona politička snaga koja će najuspješnije prići izvršavanju konkretnih zadaća postavljenih od strane Plenuma, a u čemu se u stvari i ogleda dalja perspektiva djelatnosti KPJ, koju će uskoro potvrditi VII kongres Kominterne.⁸

U daljem objašnjavanju potrebe stvaranja KP Hrvatske i KP Slovenije, koje je slijedilo nakon Plenuma, kao izraz njegovih ideja, ističe se prvenstveno zahtjev da se one osnivaju kao potreba »radnih masa« Hrvatske i Slovenije »da njihova partija nosi naziv njihove narodnosti«, tj. da se pojača interes širokih slojeva za te partije, jer nacionalnooslobodilački pokret tih naroda »nije tuđi proletarijatu i njegovoj partiji«. Tim se ujedno stvara i ona snaga koja će se boriti protiv

⁴ M. Iveković, Sjećanja na rad u Zagrebu 1933—1935 godine. Četrdeset godina, II, Beograd 1960, 142—143.

⁵ Istorijski arhiv KPJ, tom II, 351—361; Arhiv radničkog pokreta Jugoslavije, Beograd, KI/246.

⁶ Usp. Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, 271—218.

⁷ Usp. I. Jelić, Osnovni problemi stvaranja Narodne fronte u Jugoslaviji do 1941. godine. Putovi revolucije, 7—8/1966, 71—101.

⁸ Isto.

jačanja »buržoaskog nacionalizma«, čiji su nosioci one građanske snage koje »trguju nacionalnim osjećajima« širokih slojeva na liniji ostvarenja vlastitih interesa.⁹

3. Realizacija istaknute linije, a to je ovdje najbitnije, započinje kao jedan od prvih koraka političkog realizma dijela rukovodstva KPJ na čelu s J. Brozom Titom u zemlji, koje upravo među najvažnije zadaće postavlja hitnu potrebu osnivanja nacionalnih partija. Osnivanje Komunističke partije Hrvatske, na početku augusta 1937, bilo je prema tome formalna potvrda novog kursa KPJ u odnosu prema nacionalnom pitanju.

Već na osnivačkom kongresu KP Hrvatske nacionalno pitanje dobiva prvo-razredno značenje. Novostvorena KP Hrvatske je odmah jasno istakla svoj program rješavanja nacionalnog pitanja u Hrvatskoj i u Jugoslaviji. Bitna obilježja tog programa, istaknuta u Rezoluciji Kongres (Proglas Komunističke stranke Hrvatske),¹⁰ bila su ova:

— Kao osnova dalje politike KP Hrvatske istaknuta je činjenica, da njeno osnivanje »nije slučajno, nego proističe iz dugogodišnje borbe Komunističke stranke Jugoslavije, koja je branila ne samo interese radničke klase, nego je na svojoj zastavi imala uvijek ispisanu i ideju nacionalne slobode, ravnopravnosti i bratstva među narodima«;

— Odlučno se odbija kritika građanskog nacionalnog pokreta, tj. različitih buržoaskih struja i grupacija u Hrvatskoj, da Komunistička partija uopće ne vodi brige o rješavanju nacionalnog pitanja, pa prema tome i hrvatskog, jer je ona po svom karakteru isključivo proleterska i internacionalna te zbog toga ne izražava nacionalne interese. Treba istaći da je to bio osnovni argument u kritici Partije od strane različitih političkih tendencija u Hrvatskoj — od HSS-a pa sve do ustaštva;

— KP Hrvatske jasno precizira svoj pristup rješavanju nacionalnog pitanja. Ona u središte borbe za nacionalno oslobođenje postavlja radničku klasu kao dio hrvatskog naroda, koji je životno zainteresiran za rješavanje njegove nacionalne sudbine. Upravo zato i treba da se »pod okriljem« Komunističke partije Hrvatske »zblžavaju« komunisti, radnička klasa, seljaštvo i ostali široki slojevi naroda;

— KP Hrvatske oštro osuđuje »nacionalnu zagriženost«, tj. sve one šovinističke pojave i tendencije koje teže rušenju progresivnih međunacionalnih odnosa, jer su »prvi napredek i sloboda hrvatskog naroda osigurani samo u bratskoj slozi i suradnji sa ostalim narodima Jugoslavije«;

— Rješavanje nacionalnog pitanja KP Hrvatske najuže povezuje sa socijalnim oslobođenjem, jer su te dvije osnovne komponente nerazdvojive u programu Partije;

— Svi spomenuti stavovi i ocjene, koje KP Hrvatske izražava u svom programu, proizlaze iz uočavanja i naglašavanja značajne činjenice, da društveno-politički razvoj u Evropi obilježava ubrzani porast fašizma kao najveće opasnosti za svjetski mir i demokraciju, a u koji vrtlog sve više ulazi i Jugoslavija, dajući to jasno do znanja svojom vanjskopolitičkom orijentacijom i nizom novih momenta u svojoj unutrašnjoj politici.¹¹ KP Hrvatske upućuje na odlučnu borbu protiv takve politike.

⁹ Proleter, 7—8/1935.

¹⁰ Istorijski arhiv KPJ, tom II, 409—414.

¹¹ Usp.: Z. Avramovski, Sukob interesa Velike Britanije i Nemačke na Balkanu uoči drugog svetskog rata. Istorija XX veka. Zbornik radova II. Beograd 1961,

Prema tome, Komunistička partija Hrvatske programatski je u potpunosti istakla pravilan stav Partije prema nacionalnom pitanju već od samog svog početka. Ona je pri tome jasno izrazila mjesto i ulogu radničke klase kao predvodnika svih progresivnih društvenih snaga u borbi za njegovo rješavanje.

Problemi koji su slijedili u daljem razvoju KP Hrvatske u vezi s nacionalnim pitanjem, a na što ovdje treba položiti osobito težište, ogledali su se prvenstveno u putovima praktično-političkih ocjena i stavova u pojedinim situacijama tog vremena. Odgovarajuća gledišta u pojedinim odlučnim momentima, koji su obilježavali razvoj društveno-političkog sistema u Jugoslaviji, trebala su naime pokazati koliko je KP Hrvatske dosljedna u svom nacionalnom programu. Treba odmah istaći da su rezultati prve etape tog procesa, koja traje do sporazuma 26. augusta 1939, u odnosu na politiku KP Hrvatske označavali i niz ozbiljnih kriza. One su bile obilježene prisustvom izvjesne dezorijentacije u samom rukovodstvu KP Hrvatske. Kako je dakle — slijedi čvorno pitanje — bilo moguće da se u rukovodstvu KP Hrvatske u određenim delikatnim situacijama privremeno pojavljuju i takve tendencije, koje ne označavaju ispravan praktično politički pristup u primjeni vlastitog političkog programa u pogledu nacionalnog pitanja?

U razmatranju ove složene problematike treba poći od bitne činjenice da je rukovodstvo KP Hrvatske — sastavljeno od mlađih kadrova koji nisu imali dovoljno revolucionarno-političkog iskustva i izgrađene ideološke podloge u momentu kada su preuzeli velike zadaće — prilazilo zauzimanju određenih stavova u pojedinim nastupajućim situacijama na taj način što je u biti neposredno nastavilo na dotadašnji politički kurs Partije. Ono je dakle u izvjesnoj mjeri nekritički, iz niza objektivnih i subjektivnih razloga, uglavnom prihvaćalo staru političku taktiku, a nije se orijentiralo na potrebu obračuna s tim naslijeđem. Dakako da ova konstatacija zahtijeva odgovarajuće objašnjenje, a to je moguće jedino na taj način da se u biti ocijeni sam karakter spomenutog nasljeđa, kao jedne od bitnih pojava u razvoju KPJ prethodnih godina.

Komunistička partija Jugoslavije sukobila se s kompleksom hrvatskog pitanja osobito od nastupanja šestojanuarskog režima 1929, kada je pod upečatljivim dojmom nastalog stanja došlo u njenim redovima do još jače potvrde već stečene spoznaje da treba ubrzati dalju izgradnju Partije na takvom pravcu koji će je čitavim njenim interesom otvoriti prema svim vitalnim problemima društveno-političkog života u zemlji. Hrvatsko pitanje, koje građanska opozicija sve više počinje naglašavati kao osnovni problem zemlje, privlači ujedno i sve življi interes KPJ. Zanimati se za hrvatsko pitanje značilo je već tada u stvari zauzimati određene stavove prema tzv. hrvatskom nacionalnom pokretu, dakle onoj širokoj skupini različitih političkih grupacija koje su se nalazile u opoziciji prema Beogradu. U tom okviru interes KPJ najviše je zaokupljala politika Hrvatske seljačke stranke, kao najjačeg i osnovnog stuba hrvatskog nacionalističkog pokreta, s kojim se svjesno i poistovećivala. To je potpuno shvatljivo, jer je HSS nakon atentata u Skupštini sve više u stvari jačala, šireći vlastitu političku osno-

5—161: Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, 220 i d.; Lj. Boban, Sporazum Cvetković-Maček, Beograd 1965, 29—104; B. Krizman, Odnosi Jugoslavije s Nemačkom i Italijom 1937—41. Historijski zbornik, XVII/1964, 227—257; D. Biber, O napadu Stojadinovićeve vlade. Istorija XX veka Zbornik radova VIII. Beograd 1966. 5—71; V. Vinaver Vojno-politička akcija fašističke Italije protiv Jugoslavije u jesen 1939. godine. Vojnoistorijski glasnik, 1966, br. 3, 73—94.

vicu. Vodstvo HSS-a na čelu sa novim vođom stranke V. Mačekom postaje iz dana u dan sve više predmet kritike od strane KPJ zbog svoje kolebljive i neodlučne politike prema režimu, koja je i unatoč pojedinim radikalnijim postupcima, pokazivala osjetnu tendenciju nastojanja za postizanje sporazuma s dvorom.¹²

U daljem razvoju, u kojem HSS stalno i širi svoj utjecaj unatoč istaknutoj političkoj taktici, postepeno se mijenja i odnos KPJ prema njoj. U relativno izmijenjenoj političkoj situaciji nakon parlamentarnih izbora, maja 1935, kojom prilikom je vodstvo HSS svoj nastup ocijenilo kao značajnu političku pobjedu, i KPJ pronalazi nove oblike u svojoj političkoj taktici. Nova taktika međunarodnog komunističkog pokreta, proklamirana zatim na VII kongresu Kominterne, omogućavala je nove pokušaje na liniji uspostave određene suradnje s HSS-om. U stvaranju Narodne fronte, kao pokreta koji je težio okupiti i opozicione političke snage u zemlji, KPJ je nastojala zainteresirati i vodstvo HSS-a. Na to su je vodila dva osnovna momenta: HSS je bila najjača opoziciona politička snaga u Hrvatskoj; ona je pod svojim jakim utjecajem držala široke seljačke mase, a uz to jačala uporište i u drugim socijalnim grupacijama.¹³

Vjera u mogućnost stvaranja Narodne fronte u Hrvatskoj u zajednici s građanskom opozicijom na čelu s HSS-om bila je istaknuta i u momentu osnivanja KP Hrvatske. U tom povodu konstatirani su određeni zajednički momenti koji svojom težinom mogu poslužiti kao argumenti za potrebu lojalne suradnje. Ti momenti su bili: 1. borba za pravo samoodređenja hrvatskog naroda; 2. borba protiv fašizacije zemlje i međunarodnog fašizma, te u vezi s tim borba za mir; 3. borba za slobodnu i suverenu Ustavotvornu skupštinu; 4. borba za poboljšanje materijalnog i ekonomskog položaja radničke klase, seljaštva i ostalih širokih slojeva; 5. borba za bratstvo među narodima Jugoslavije.¹⁴

Pri ocjeni ovog prijedloga zajedničkog programa koji je dala KP Hrvatske treba odmah istaći da on pokazuje i određene znakove političkog realizma, jer je u prvom redu bio upućen širokim stanačkim redovima građanske opozicije, a u drugi plan je postavljao njena vodstva.

Nastupajući u daljoj političkoj praksi sa osnovnim zahtjevom da se široki opozicioni politički pokret u Hrvatskoj ne može zamisliti bez Komunističke partije, rukovodstvo KP Hrvatske usmeravalo je velik dio svojih napora u pravcu propagiranja potrebe legalizacije političkog pokreta radničke klase. Dok je, usko povezano s tim, ono s jedne strane postizalo vidne uspjehe u popularizaciji programa Partije te organizacionom jačanju njenih redova, s ciljem da bude sve spremnija za nastupajuće događaje, s druge strane, u rukovodstvu se u isto vrijeme osjećala određena kolebljivost u tome da treba konačno obračunati sa dotadašnjim presudnim utjecajem HSS-a; pa se doista za njegovu politiku u pogledu nacionalnog pitanja može tvrditi da je bila obilježena »prirepashtvom«, kojim se pojmom slikovito izražavao položaj slijeda za građanskom opozicijom. Takav stav rukovodstva KP Hrvatske dolazio je u političkoj taktici do izražaja upravo u nekim najpresudnijim momentima razvoja građanske Jugoslavije u razdoblju

¹² Usp. Lj. Boban, Iz historije odnosa između V. Mačeka i dvora u vrijeme šestojanuarskog režima (u tri dijela: Historijski zbornik, XVIII/1965, 47—88; Zbornik Historijskog instituta Slavonije, 3/1965, 167—201, i 4/1966, 167—238).

¹³ Usp. bilj. 7.

¹⁴ Usp. bilj. 10.

1938—1939. Ta pitanja bila su dakako odlučujuća i za razumijevanje politike građanske opozicije u Hrvatskoj na čelu s HSS-om.

U rukovodstvu KP Hrvatske bile su dakle prisutne pojave posebnog obzira prema stavovima HSS-a u određenim situacijama, jer bi suprotna politika prema njegovoj ocjeni, značila s jedne strane razbijanje nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, a s druge i slabljenje pozicije Partije. Zbog toga je u situaciji nakon Anshlusa 1938, kada CK KPJ apelira na okupljanje svih progresivnih snaga i elementa, bez obzira na njihovu stranačku pripadnost, u rukovodstvu prevladalo kao jedino ispravno rješenje odbacivanje mogućnosti zajedničke borbe sa naprednim elementima iz Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ) i Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS), jer su te stranke stubovi režima, tj. protiv rješavanja hrvatskog pitanja.¹⁵ Rukovodstvo KP Hrvatske nije moglo da se odluči za samostalan istup Partije na parlamentarnim izborima, decembra 1938, jer bi to u Hrvatskoj značilo slabljenje opozicije prema Beogradu. Slično je bilo i u pitanju gledišta na obronu zemlje i imperijalistički rat.¹⁶ Dakako da bi trebalo izvršiti posebnu analizu snaga i utjecaja koji su tada izbijali na površinu i određivali takvu političku taktiku, ali je ovdje međutim bitno istaći činjenicu da je naslijeđeni politički kurs u odnosu prema građanskoj opoziciji, usporavao proces organizacionog jačanja Partije u Hrvatskoj, kao monolitne političke snage koja će konkretno i samostalno ulaziti u javna razmatranja i rješavanja bitnih problema vremena.¹⁷

4. Dalji razvitak društveno-političkih odnosa u Jugoslaviji s jedne, i konstantno jačanje Komunističke partije s druge strane, bili su faktori koji su presudno utjecali i na oslobođenje od određenih devijacija u politici rukovodstva KP Hrvatske. Bilo je naime jasno, a to je pokazala analiza rukovodstva KPJ i njegova pomoć Centralnom komitetu KP Hrvatske, da treba mijenjati način pristupa razmatranju nekih osnovnih pitanja, upravo u samom rukovodstvu Partije u Hrvatskoj, kojim će se korakom ona ubrzo riješiti teškog bremena spomenutog nasljeđa, jer ono nije znatnije opterećivalo samu partijsku organizaciju, tj. njene redove. Reorganizacije rukovodstva KP Hrvatske koja je slijedila od jeseni 1939. pokazala se ispravnom.

Sporazum Cvetković-Maček bio je momenat u kojemu se jasno ogledao i novi kurs u politici rukovodstva KP Hrvatske. Detaljnija analiza pokazuje da je Partija u Hrvatskoj posvetila razmatranju karaktera sporazuma znatnu pažnju, koja je osobito došla do izražaja putem legalne partijske štampe, što je dakako značajna činjenica. Gledajući u cjelini, sporazum Cvetković-Maček bio je od strane rukovodstva KP Hrvatske već od prvog momenta u biti ocijenjen kao negativan politički čin. Pri tome je u prvom redu osuđen sam način sklapanja sporazuma, koji je bio potpuno nedemokratski jer je izvršen »odozgo«. Nova situacija, na-

¹⁵ Srp i čekić 1940—1941. Zagreb 1951, 114.

¹⁶ Isto: V. Bakarić, Politički izvještaj CK SKH nad. 52—54. Isti. Referat na svečanoj sjednici CK SK Hrvatske u povodu 30-godišnjice osnivanja KP Hrvatske i dolaska J. Broza Tita na čelo KPJ, Vesnik 1. X. 1967: M. Bosić, Komunistička partija Jugoslavije u parlamentarnim izborima 11. decembra 1938. godine. Istorija radničkog pokreta. Zbornik radova, br. 2, 297—358.

¹⁷ U svakom slučaju ne može se o određenim skretanjima u rukovodstvu KP Hrvatske 1937—1939. govoriti kao o rezultatima neprijateljskih akcija u Partiji, tj. o utjecajima »pritajenih neprijatelja« (Priručnik za istoriju Saveza komunista Jugoslavije, 107), jer je takva ocjena ishitrena i očigledno neispravna. Težište u objašnjavanju ovog složenog problema treba tražiti u cjelovitom istraživanju uvjeta koji su utjecali na provođenje spomenute taktike CK KPH.

stala stvaranjem Banovine Hrvatske, demantirala je politički program HSS-a, što je dakako bilo od velikog značenja i za dalji razvoj Partije u Hrvatskoj. Njene dalje ocjene politike HSS-a usmeravale su se u pravcu javnog isticanja da je rukovodstvo na čelu s Mačekom izdalo u stvari i vlastiti program na kojem je okupljalo seljaštvo, te da je dolaskom na vlast u Banovini Hrvatskoj počelo u stvari zastupati i stvarno braniti samo uže klasno-političke interese pojedinih socijalnih grupacija.¹⁸

Dakako da je dalji kurs u politici Partije u Hrvatskoj bio u konstantnom privlačenju onih slojeva koji su do tada u stvari bili materijalna podloga tzv. hrvatskoga nacionalnog pokreta, što se u prvom redu odnosi na široke seljačke mase. Prema tome, KP Hrvatske sve je uspješnije rješavala zadaću koju je imala u okviru politike Komunističke partije Jugoslavije, a to je da »zaista postane organizator i vođ borbe ne samo radničke klase, nego i čitavog radnog naroda Hrvatske.«¹⁹ A upravo u tome je i bio ispravan pristup tretiranju i rješavanju nacionalnog pitanja. Taj proces, koji je počeo sve vidljivije izražavati tendencije zdrave nacionalne politike KP Hrvatske, bio je ujedno i konačna potvrda da se ona oslobodila svih dotadašnjih utjecaja sa strane, dakle one osjetne kočnice u prethodnom razdoblju. Linija reorganizacije rukovodstva KP Hrvatske i njegove politike u konstatiranim značajnim pitanjima nalazi svoj konačni završetak u Prvoj konferenciji, augusta 1940.

Prva konferencija KP Hrvatske ne označava samo polaznu tačku u razmatranju svih osnovnih pitanja koja obilježavaju posljednju etapu predrevolucionarnog razvoja Partije u Hrvatskoj, nego također, gledajući retrospektivno, s njom završava i prva etapa razvoja KP Hrvatske. Upravo u analizi tog razdoblja, Konferencija je s jedne strane dala ocjenu društveno-političke situacije u zemlji, polažući težište u prvom redu na jednogodišnju vladavinu Hrvatske seljačke stranke u Banovini Hrvatskoj, a s druge zauzela određeni stav prema akutnim problemima politike KPH u tom okviru. Dakako da su upravo određene konsekvence, proizašle iz takve analize, u znatnoj mjeri pridonijele i određivanju zadataka KPH u njenom daljem razvoju.

Analiza razvoja političkog režima u Jugoslaviji, dakako sa težištem na situaciji u Hrvatskoj, obilježena je bila na Konferenciji u prvom redu izrazitim pridavanjem pažnje njegovoj drugoj etapi, koja počinje sklapanjem sporazuma od 26. augusta 1939. i stvaranjem Banovine Hrvatske, a navršava svoju prvu godinu upravo u vrijeme održavanja Konferencije. Ta činjenica ne može se, međutim, objasniti samo time, što je bilo neophodno potrebno da rukovodstvo KPH ocijeni karakter postojeće političke situacije u zemlji, kako bi se zauzeo potreban stav i uočila na taj način perspektiva daljeg razvoja, nego i time što je politička praksa vlade Cvetković-Maček u potpunosti razbila sve moguće nade i iluzije o demokratizaciji zemlje, koje su postajale u progresivnim i antifascističkim grupacijama društva, obuhvaćajući ih u najširem smislu riječi. Zbog toga je ta etapa u razvoju režima, koji je osobito u pogledu svoje klasne politike činio očigledan korak natrag, tj. jačanje snaga reakcije, gotovo isključivo zaokupljala pažnju Komunističke

¹⁸ V. Bakarić *Aktuelne teme* Zagreb 1965, 142—143; *Isti*, Izlaganje na VII sjednici CK SK Hrvatske Komunist 20. IV. 1967 6: I. Jelić, Prvomajske demonstracije u Zagrebu 1940. *Historijski zbornik*, XVIII/1965, 189—201.

¹⁹ Srp i čekić 1940—1941, 106.

partije Hrvatske kao pokretača i nosioca suprotnog, proturežimskog i antifašističkog fronta.

Upravo je jedno od bitnih značenja Konferencije bilo u tome što je ona u analizi razvoja Partije u Hrvatskoj zahvatila njenu djelatnost od samog osnivačkog kongresa KPH. KP Hrvatske je također prošla u svom trogodišnjem razvoju dvije osnovne etape, koje se u određenom smislu podudaraju s etapama razvoja režima. Premda je, gledajući u cjelini, čitav taj razvoj obilježavala ulazna linija, tj. konstantno jačanje Partije u Hrvatskoj, ipak s obzirom na njenu političku taktiku i postignute rezultate, treba u njemu razlikovati doista dva perioda. U analizi prvog razdoblja Konferencija je ocijenila tadašnje rukovodstvo KP Hrvatske kao »nedoraslo« da vodi samostalnu politiku radničke klase, ali je s druge strane također konstatirala da je Partija u Hrvatskoj u tom periodu »postigla na izvjesnim sektorima rada vrlo lijepe rezultate«. U razmatranju druge etape Konferencija je težište postavila na one zadaće kojima Partija u Hrvatskoj treba posvetiti osobitu pažnju. U tom okviru dalji program nacionalnog pitanja bio je jedan od najznačajnijih ciljeva. Njegovo dalje definiranje Konferencija je postavila na osnovu detaljne analize postojeće situacije u Hrvatskoj, koju obilježavaju »stalan proces opadanja buržoaskih partija i odvajanja masa od njihovih vrhova«, i, usko povezano s tim, »zaoštavanje klasne borbe između buržoazije i proletarijata i sve oštija klasna diferencijacija na selu.«²⁰

Bilo je dakle jasno da u daljem razvoju, u pogledu praktično-političkih stavova prema nacionalnom pitanju, nije u Komunističkoj partiji Hrvatske moglo više biti dilema.

²⁰ Isto, 112—122; I. Jelić, *Revolucionarni put KPH 1937—1941*, Vjesnik 30. IX. 1967 (nastavak 7).